

De vermogenspositie van de Van Iersels

door Henk van Gestel

In dit tijdschrift is enige tijd geleden een artikel gepubliceerd over de hoogst aangeslagen belastingbetalers in Den Dungen van 1844.¹⁾ Onlangs was ik op zoek naar informatie omtrent pastoor Joannes van Iersel.

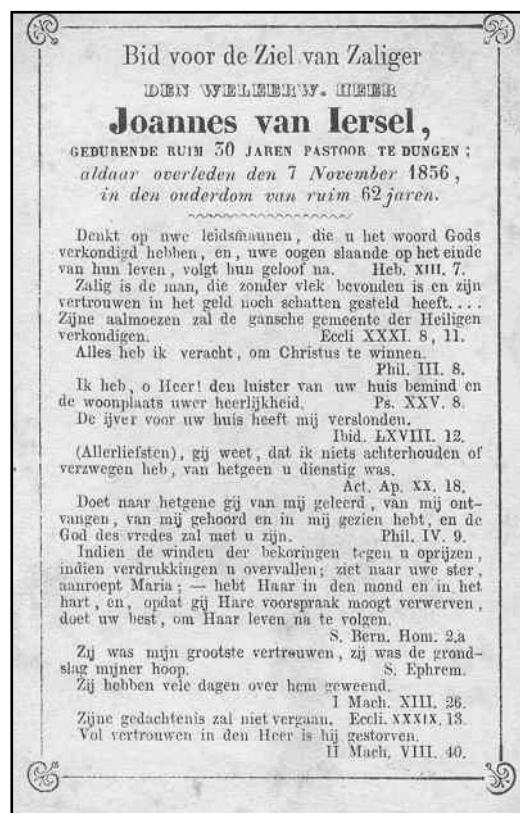
Pastoor Johannes van Iersel 1826 - 1856.

Deze was parochieherder van de Dungense St. Jacobus de Meerderekerk van 1826 tot aan zijn overlijden op 7 november 1856.

Uit zijn omvangrijke schenkingen aan de Dungense kerk kan men niet anders concluderen dan dat hij een vermogend man moet zijn geweest. Pastoor Van Iersel kwam echter niet op de lijst van de hoogst aangeslagenen van 1844 voor, hetgeen hoogst opmerkelijk kan worden genoemd. Hetzelfde geldt voor zijn broer Franciscus, die tot zijn overlijden in 1849 als kapelaan in de Dungense parochie werkzaam was.

Zoals de wet voorschreef werd door de erfgenamen van de pastoor binnen een half jaar na zijn overlijden een memorie van successie opgemaakt en bij de belastinginspecteur ingediend. Uit de memorie blijkt dat pastoor

Van Iersel roerende en onroerende goederen naliet ter waarde van circa f 65.000,-. De (voorlopige) conclusie kan niet anders luiden dan dat de toenmalig parochieherder van Den Dungen in de top van voornoemde lijst van Dungense belastingbetalers in 1844 zou moeten voorkomen. Omdat dat niet het geval is, was er voldoende reden om op zoek te gaan naar het waarom.

(collectie C.C.M. van den Bersselaar, Udenhout)

Een rijke Udenhoutse familie

Pastoor Joannes van Iersel werd in Udenhout op 21 oktober 1794 gedoopt als derde kind uit het huwelijk van Heiliger Adriaan van Iersel en Joanna Maria van Abeelen. Zijn vader was in Udenhout geboren en zijn moeder was afkomstig uit Helvoirt. Het gezin Van Iersel woonde in het centrum van Udenhout aan de Slimstraat en telde zeven kinderen, waarvan de eerstgeborene als kind overleed. De latere pastoor van Den Dungen had drie broers: Josephus (1792 – 1864),

Franciscus (1800 – 1849) en Arnoldus (1805 – 1881). Verder had hij twee zussen: Arnolda Petronella (1789 – 1864) en Maria (1798 – 1857).

Broer Franciscus werd eveneens priester. Merkwaardig is dat hij na zijn priesterwijding in 1823 hem vanaf 1826 in Den Dungen behulpzaam is geweest. Eerst als priesterlijk assistent (van 1826 tot 1843) en later tot aan zijn overlijden op 26 februari 1849 als kapelaan.

Uit nadere informatie over de familie Van Iersel blijkt dat hoogstwaarschijnlijk zijn zwakke gezondheid hiervan de reden is geweest.²⁾

(collectie C.C.M. van den Bersselaar, Udenhout)

Ook zijn jongste broer Arnoldus was priester. Deze was pastoor van de Waspikse parochiekerk. Zijn oudste broer Josephus en zijn oudste zus Arnolda Petronella bleven tot aan hun overlijden in het ouderlijke huis wonen. Beiden bleven ongehuwd. Josephus stond alom als grootgrondbezitter bekend. Zijn jongste zus Maria trouwde op 10 juni 1819 in Udenhout met de uit Eindhoven afkomstige Antonius van Oorschot. Van Oorschot was koopman van beroep en tabaksfabrikant.

Alleen uit voornoemd huwelijk zouden (klein)kinderen geboren worden, waardoor deze Udenhoutse familie Van Iersel geen naamdragers heeft voortgebracht.

Nalatenschap

Vader Heiliger van Iersel stierf in Udenhout op 2 maart 1837 op 91-jarige leeftijd. Zijn vrouw Joanna van Abeelen overleed ruim vijf jaar later op 22 oktober 1842. Zoals in die tijd gebruikelijk was, ging men pas na het overlijden van de langstlevende van een echtpaar over tot boedelscheiding. De nog zes in leven zijnde kinderen maakten de memorie van successie op. Daaruit blijkt dat men hier met een zeer vermogende familie te maken heeft.

De nalatenschap bestond uit een oliemolen, een aantal boerderijen, bouw- en weiland, bos- en heidegrond, zowel in Udenhout als wijde omgeving, met een totale oppervlakte van ongeveer 300 hectare. Dit alles met een geschatte waarde van circa f 110.000,-.

Verder bestond de nalatenschap uit schuldvorderingen ten bedrage van circa f 22.000,-. De totale erfenis had aldus een waarde van circa f 132.000,-.³⁾ Volgens de geldende wetgeving had elk kind recht op een gelijk aandeel ter grootte van circa f 22.000,-.

Sommige erfgenamen verkozen er voor om een relatief groot aandeel van de schuldvordering te krijgen. Anderen hadden liever een aandeel dat (grotendeels) bestond uit boerderijen en landerijen.

Omdat laatstgenoemd feit voor de verdere beschouwing in dit artikel van belang is, worden de bewuste bedragen hierna vermeld. Pastoor van Iersel verkoos geen aandeel in de schuldvorderingen. Zijn broers Franciscus, Arnoldus en Josephus kregen elk een tegoed van f 2000,-; zus Arnolda Petronella ontving (een aandeel van) f 7.000,- en (zus) Maria f 9.000,-.

Kiezen en/of gekozen worden

In 1812 werd op verzoek van de Franse Minister van Financiën een lijst van de hoogst aangeslagen belastingbetalers opgesteld.⁴⁾ Op de bewuste lijst waren de aangeslagenen in alfabetische volgorde van naam

en woonplaats van elk departement vermeld. Om op deze lijst voor te komen was een bijdrage in de grondbelasting, de personele belasting (belasting op getoonde welstand) en/of patentbelasting (belasting op de uitoefening van een bedrijf) noodzakelijk. Voornoemde drie belastingen vormden de zogenaamde directe belastingen. Het doel van de lijst was de samenstelling van de kiescolleges in de verschillende departementen te bepalen. Om kiesgerechtigd te zijn of om gekozen te worden moest de betrokkene op deze lijst voorkomen. Vader Adriaan van Iersel uit Udenhout kwam op voornoemde lijst voor. De rangorde van de betaalde directe belastingen gaf uiteraard ook aan tot welke financiële elite men (in zijn woonplaats) behoorde. Merkwaardig was dat het inkomen als zodanig en verschillende andere vormen van bezit tot omstreeks 1893 door de overheid nauwelijks of niet werden belast. Geldverstrekingen tussen personen of instellingen kwamen toen, bij gebrek aan (voldoende) bankinstellingen, door middel van hypotheek en / of schuldvorderingen tot stand. Dergelijke transacties werden doorgevoerd bij een notaris vastgelegd. De schuldvorderingen uit de nalatenschap van de familie Van Iersel bestonden uit dergelijke geldverstrekingen. De opbrengsten uit dit soort vorderingen of beleggingen werden tot aan het eind van de negentiende eeuw niet belast. De erven Van Iersel hebben daar ruimschoots gebruik van gemaakt. De erfgenamen besloten in maart 1843 bij de verdeling van de boedel om de bestaande schuldvorderingen ad. f 22.000,- in gezamenlijk eigendom te laten blijven voortbestaan. De opbrengsten daarvan werden immers toch niet belast.

De wetgever had bepaald dat geestelijken, zoals kapelaan Franciscus van Iersel, van overheidswege een jaarlijkse uitkering van circa f 100,- uit de rijkskas kregen. Met dat bedrag al was hij ten opzichte van vele andere Dungenaren in goede doen. "Zijn wieg" bood hem echter alle mogelijkheden om tot verder gewin te komen. Die kansen benutte hij volop. "Geld met geld maken" was Franciscus van Iersel, evenals zijn andere

familieleden, op het lijf geschreven. In de periode 1843 tot 1849 groeide zijn "vermogen" aan schuldvorderingen van circa f 2.000,- naar circa f 8.000,-.

Hoe lucratief een en ander voor de familie is geweest blijkt uit de memorie van successie, opgemaakt na het overlijden van kapelaan Franciscus van Iersel op 26 februari 1849. Daaruit blijkt dat de nalatenschap een totale waarde vertegenwoordigde van circa f 49.000,- inclusief zijn aandeel in voornoemde schuldvorderingen. Het gezamenlijk bezit aan schuldvorderingen (hypotheek en/of beleggingen) was inmiddels gegroeid tot een bedrag van plus minus f 84.000,-.

Het aandeel van de overledene daarin bedroeg ongeveer 9 %, oftewel f 8.000,-.

Hoogst aangeslagenen van 1844

Uit het bovenstaande lijkt het aannemelijk, dat alle erfgenamen Van Iersel in aanmerking zouden komen om bovenaan de lijst van belastingbetalers van 1844 vermeld te worden. Na contrôle blijkt dat maar deels het geval te zijn. Alleen hun broer Josephus prijkt in de gemeente Udenhout op nummer twee van de lijst met een aanslag aan directe belastingen van f 252,52.5)

Zijn zwager Antonius van Oorschot stond, waarschijnlijk mede vanwege zijn huwelijk met Maria van Iersel, op plaats vijf van de lijst van hoogst aangeslagenen in Eindhoven. Van Oorschot betaalde in totaal f 241,55, bestaande uit f 85,95 grondbelasting, f 117,84 personele belasting en f 37,76 patentbelasting. Men kan zich afvragen waarom de andere broers en zussen niet op een dergelijke lijst voorkwamen. In eerste instantie was het vermoeden dat geestelijken van belastingbetaling waren vrijgesteld. Uit nadere informatie bleek dat deze veronderstelling niet juist is. Na de Franse Revolutie werd namelijk iedereen voor de belastingwetgeving gelijk gesteld. Ook geestelijken werden, mits voldoende draagkrachtig volgens de belastingpraktijken, aangeslagen

voor de directe belastingen. Er moest dus een andere reden zijn waarom pastoor Van Iersel en zijn twee andere broers niet op de lijst van hoogst aangeslagenen van 1844 in Den Dungen of elders voorkwamen.

In 1844 trachtte minister Van Hall van financiën een einde te maken aan de financiële crisis, waarin de Nederlandse overheid verzeild geraakt was. De minister deed de Tweede Kamer het voorstel om een staatslening tegen een lage rente aan te gaan. In geval de voorgestelde staatslening niet het gewenste succes opleverde, dan zou een extra belasting geheven worden. Ter voorbereiding van deze extra heffing werden door de lokale belastingontvangers in de gemeenten van Noord-Brabant lijsten opgesteld van de 24 hoogst aangeslagenen in de rijksbelastingen (grond-, personeel- en patentbelasting). Uit de bewuste lijsten met namen van personen met een aanslag van f 74,- of hoger zou een commissie van belastingzetter worden samengesteld, in het geval dat het tot speciale heffing zou komen. Bepaalde bevolkingsgroepen mochten echter geen deel uitmaken van de commissie van belastingzet-

Om enig idee te geven wat de waarde omstreeks 1844 ervan was volgen hier enkele vergelijkingen. In 1844 bedroeg de jaarwedde van:

- de Dungense burgemeester Gerardus Godschalk f 125,-
- gemeentesecretaris Anthonie Godschalk f 175,-
- de gemeenteveldwachter f 119,-
- de gemeenteontvanger f 55,-
- de Dungense brugwachter Van de Meerendonk f 50,- (en dat voor een 24-uurs functie!).

De inkomsten van de gemeente Den Dungen bedroegen in 1844 in totaliteit circa f 1.750,-. De gemeentelijke uitgaven omvatten circa f 1.175,-.

De inkomsten van het overgrote deel van de Dungense gezinnen zal in 1844 nog een stuk lager zijn geweest dan dat van voornoemde personen.

ters. Het betrof namelijk vrouwen, mannen ouder dan 65 jaar, notarissen en geestelijken. Voornoemde personen komen derhalve niet op de lijsten van 24 hoogst aangeslagenen van het jaar 1844 voor.⁶⁾

Rijkste Dungenaren van 1844

Uit voornoemde uitsluiting ligt het antwoord opgesloten waarom zowel pastoor Joannes van Iersel als zijn broer Franciscus niet op de bewuste Dungense lijst voorkwamen. Geestelijken kwamen niet als commissielid in aanmerking en kwamen derhalve niet op de lijst voor. Maar vermogen was er volop, zoals gezegd betaalde broer Josephus f 252,52. Vanwege het feit dat de boedelscheiding van hun ouders in de loop van het jaar 1843 was afgerond, is er alle reden om aan te nemen dat elk van de andere erfgenamen ongeveer een gelijke som aan directe belastingen over 1844 heeft moeten betalen. Met inachtneming van de grootte van hun aandeel aan schuldvordering bij de erfenis kunnen er wat afwijkingen zijn geweest. Het aandeel uit de nalatenschap van pastoor Joannes van Iersel bestond uitsluitend uit onroerende goederen.

Normaliter zou pastoor Van Iersel dus zeker op de tweede plaats van de Dungense ranglijst hebben moeten staan. Zijn broer Franciscus zou wellicht, vanwege zijn beperkte aandeel aan schuldvorderingen uit de nalatenschap, plaats drie of vier hebben ingenomen. Nummer één op de Dungense lijst stond burgemeester Gerardus Godschalk met een te betalen belastingsom van f 372,59.

Rijk, alsmaar rijker!

Een vraag die lezers zullen stellen is: hoe komen personen en/of families toch aan zoveel bezit en vermogen? In dit artikel ligt wellicht voor een belangrijk deel een verklaring opgesloten. Tot het eind van de negentiende eeuw werd voornamelijk alleen het bezit van onroerend goed belast. Opbrengsten uit bezittingen bleven tot het eind van de 19^e eeuw (nagenoeg) onbelast. Kortom er werd nog geen belasting geheven op het totale inkomen. Dit laatste feit was

een aantrekkelijk voordeel om nog rijker te kunnen worden.

De inkomsten van families met veel onroerend goed bestonden niet alleen uit het verpachten en/of verhuur van hun onroerend goed, maar eveneens uit de opbrengsten van houtverkoop en dergelijke. Met name hout leverde toentertijd veel op. Uit een onderzoekje in de notariële archieven blijkt dat hier (jaarlijks) grote bedragen mee waren gemoeid.

De kosten van levensonderhoud van vermogende personen waren slechts een fractie van alle inkomsten uit hun bezittingen en rente-opbrengsten van kapitaal. Het gevolg hiervan was dat als men rijk in de wieg was gekomen, het een koud kunstje was om nog rijker te worden, tenminste als er niet te veel andere erfgenamen waren en men bespaard bleef van rampspoed.

Zij die hun overdaad aan inkomsten gebruikten om nog meer onroerend goed te kopen of om rentegevende schuldvorderingen te verstrekken, werden al maar rijker.

De familie Van Iersel heeft in de negentiende eeuw handig gebruik gemaakt van de wettelijke mogelijkheden om hun vermogen te

Arnolda Petronella van Iersel. Ook zij heeft diverse schenkingen aan de Dungense kerk gedaan (collectie C.C.M. van den Bersselaar, Udenhout).

vergroten door vooral in schuldvorderingen te beleggen. Op het einde van de negentiende eeuw werd de belastingwetgeving op dit punt in het nadeel van vermogenden gewijzigd. In toenemende mate ging de overheid belasting heffen op het totale inkomen van de belastingplichtigen. Maar de burger bleef en blijft creatief ... iedereen probeerde en probeert nog steeds het uiterste te doen om zich op een -legale- manier te onttrekken van belastingbetaling aan de fiscus.

Sociaal betrokken

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de Van Iersels jaarlijks een aardige som aan inkomsten ontvingen. Enerzijds werd het geld gebruikt om nog meer onroerend goed aan te kopen maar anderzijds was men zeer ruimhartig in het steunen van sociaal zwakkeren, allerhande maatschappelijke instellingen en goede doelen.

Na lezing van publicaties over deze familie en raadpleging van testamenten van familieleden blijkt dat met name de parochies van Den Dungen, Udenhout en Waspik van hun grote vrijgevigheid hebben mogen profiteren.

Noten

- 1) Henk van Gestel, Dungense belastingbetalers in 1844, in: Het Griensvenneke, jrg. 30 (2005) nr. 3, pag. 75.
- 2) Schrijversteam Heemcentrum 't Schoor Udenhout-Biezenmortel, *Over heerom en tante zuster* (Udenhout, 2006).
- 3) BHIC, Hypotheekregisters, deel 101, nr. 85.
- 4) Idem, Collectie Martini, inv. nr. 146.
- 5) Idem, Provinciaal archief, inv. nr. 4265.
- 6) Dr. M.G.J. Duijvendak, *Rooms, rijk en regentesk, elitevorming en machtverhoudingen in Oostelijk Noord-Brabant (circa 1810 – 1914)* (Utrecht – Groningen, 1989), pagina 54.

Literatuur

- Christ van Beurden e.a. *Gedragen door mensen. De betrokkenheid van Dungenaren met hun kerk* (Den Dungen, 2005).
- Rien van Nuland, *Memoriale parochiae*, in: Het Griensvenneke, jrg. 25, nr. 4